

Mariusz Wiśniewski

archeolog
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie

archaeologist
Voivodeship Heritage Protection Office in Warsaw

Selekcja zabytków „masowych” w badaniach archeologicznych – założenia i uwagi konserwatorskie do zagadnienia

Selection of mass finds in archaeological research – assumptions and heritage inspector’s comments on the topic

Abstrakt

Selekcja zabytków „masowych” w badaniach archeologicznych jest jednym ze swoistych tabu współczesnej archeologii. W poniższym artykule autor pragnie naświetlić niektóre aspekty zagadnienia wynikające bezpośrednio z rozwiązań prawnych przyjętych w Polsce, w tym z samej definicji badań archeologicznych oraz prawnej definicji zabytku. W dalszej części, posiłkując się przykładami brytyjskimi, autor rozważa kroki konieczne w procesie selekcji zabytków i ich implikacje dla procesu ochrony zabytków od strony służb ustawowo powołanych dla ochrony dziedzictwa.

Słowa kluczowe: ochrona zabytków, archeologia, zabytki, artefakty, badania wykopaliskowe, selekcja zabytków, zabytki masowe, materiał archeologiczny

Abstract

Selection of mass finds in archaeological research is one of the taboos in modern archaeology. In the article below, the author wishes to highlight some of the aspects of the matter arising directly from the legal solutions adopted in Poland, including the definition of archaeological research itself and the legal definition of a monument. Further on in this article, with the aid of British examples, the author deliberates the measures necessary in the process of artefact selection and the implications thereof for the process of safeguarding monuments on the part of the services legally appointed to protect heritage.

Keywords: monuments protection, archaeology, monuments, artefacts, excavations, finds selection, mass finds, archaeological material

SELEKCJA ZABYTEKÓW POCHODZĄCYCH Z BADAŃ archeologicznych jest tematem trudnym i kontrowersyjnym. W środowisku archeologów przeważają skrajne koncepcje, z jednej strony opierające się na zachowywaniu całości materiału archeologicznego zawsze i w każdych warunkach, z drugiej relatywizujące wartość zabytku i kładące nacisk na dokumentację jako jedyny lub główny nośnik wiedzy o stanowisku archeologicznym¹. Autor pragnie naświetlić zagadnienie od strony obowiązujących rozwiązań prawnych i praktyki konserwatorskiej oraz przedstawić stosowne założenia i uwagi konserwatorskie do zagadnienia, które, prawdopodobnie w przypadku wielu projektów wykopaliskowych, pozwolą uniknąć potencjalnie konfliktowych sytuacji związanych ze strategią traktowania materiału zabytkowego.

W Polsce problem selekcji zabytków jest znany, jednak podbudowa prawna ochrony zabytków nie zajmowała się zagadnieniem w sposób kompleksowy,

SELEKCJA OF ARTEFACTS ORIGINATING FROM archaeological research is a difficult and controversial topic. In the circle of archaeologists extreme concepts prevail. On the one hand, there are concepts basing on preservation of the entire archaeological material at all times and in any circumstances, and on the other, concepts relativising the value of an artefact and emphasising documentation as the only or main carrier of knowledge about an archaeological site¹. The author wishes to highlight the issue from the side of the binding legal solutions and heritage management practice, as well as present adequate assumptions and heritage inspector’s comments on the issue, which will probably help to avoid potential conflict situations connected with the strategy of handling the artefacts in the case of many excavation projects.

In Poland, selection of monuments is a known issue, but the legal foundation for monument protection has not dealt with the matter in a comprehensive

w związku z czym brak jest szczegółowych aktów prawnych, innych niż obowiązująca ustawa o ochronie zabytków, a także dokumentów o charakterze przewodników po dobrych praktykach i proponowanych rozwiązaniach. W związku z powyższym autor posłuży się porównaniem stanu prawnego i faktycznego rozwiązań polskich oraz brytyjskich – z uwagi na fakt, że rynek brytyjskiej archeologii, zwłaszcza komercyjnej, jest bogatszy o kilka dekad doświadczeń w borykaniu się z tematem i rozporządza szeregiem opracowanych rozwiązań oraz bogatą literaturą tematu².

Podstawą prawną omawianego zagadnienia jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 1446 ze zm.) podająca definicję zabytku jako „nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową” oraz definicję badań archeologicznych – „działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego”, a także Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2016 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2017 r. poz. 1267), w którym w par. 9.5.1 stwierdzono, iż „Wniosek o wydanie pozwolenia na poszukiwanie zabytków albo prowadzenie badań archeologicznych zawiera program (...) prowadzenia badań archeologicznych”. I dalej w par. 9.6.5 dodano informację, że „do wniosku dołącza się dokument potwierdzający gotowość muzeum lub innej jednostki organizacyjnej do przyjęcia zabytków archeologicznych odkrytych w trakcie prowadzenia badań archeologicznych”. W związku z powyższymi definicjami prawnymi oraz w celu sprawnego prowadzenia dyskusji bez dodawania do niej dodatkowych, kontrowersyjnych zagadnień przyjmijmy założenie, że selekcja zabytków „masowych” w badaniach archeologicznych nie dotyczy szczątków ludzkich i pochówków.

manner, which is why there are no detailed legal acts, other than the binding act on the protection of monuments, as well as documents serving as guides to good practice and suggested solutions. Therefore, the author will use a comparison of the legal as well as actual Polish and British solutions – due to the fact that the market of British archaeology (particularly the commercial one) is richer with a few more decades of experience in dealing with the issue and uses a number of designed solutions and abundant literature on the topic².

The legal basis for the issue at hand is the Act of 23 July 2003 on the protection of monuments and the guardianship of monuments (Journal of Laws of 2016, item 1446, as amended), which provides the following definition of a monument: “a real estate or a movable, parts or complexes thereof, being the work of a human being, or connected with their activity, and constituting a testimony of the epoch or event past, the preservation of which is in the public interest because of its historical, artistic, or scientific value” and the following definition of archaeological research: “activities aimed at discovery, identification, documentation and securing of an archaeological monument”, as well as the Regulation of the Minister of Culture and National Heritage of 22 June 2016 on conducting conservation works, restoration works, construction works, conservation inspection, architectural inspection and other activities in connection with a monument entered into the register of monuments as well as archaeological research and searches for monuments (Journal of Laws of 2017, item 1267), wherein Article 9(5)(1) reads that “Applications for permits for searching for monuments or conducting archaeological research shall contain a programme of ... the archaeological research.” Further in Article 9(6)(5), information was added that “a document confirming the willingness of the museum or another organisational unit to accept archaeological artefacts discovered in the course of the archaeological research must be attached to the application”. In connection with the above-mentioned legal definitions and for the purpose of effective discussion without additional, controversial issues, let us assume that selection of mass finds in archaeological research does not apply to human remains and burials.

Artykuł nie rozważa kwestii związanych z przechowywaniem i konserwowaniem dokumentacji badań archeologicznych. To kosztowne i skomplikowane procesy, zwłaszcza że dokumentacja badań dawnych może uzyskać cechy zabytku (można śmiało stwierdzić, że szklane negatywy zdjęć lotniczych wykonanych na przedwojennych wykopaliskach w Biskupinie spełniają cechy definicji ustawowej zabytku). Zauważmy ponadto, że nie wszystkie „materiały” pozyskane w trakcie badań archeologicznych nieruchomego zabytku archeologicznego, jakim jest stanowisko archeologiczne samo w sobie, po usunięciu z oryginalnego kontekstu, noszą znamiona zabytków i przedstawiają wartość naukową i częściowo historyczną, lecz nie materialną czy artystyczną (próbki nawarstwień archeologicznych, materiałów, surowców). Dodatkowo należy mieć na uwadze, że prawodawca zastrzega w:

- art. 6.1.2 d. cytowanej ustawy, że „Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki ruchome będące w szczególności wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego”;
- art. 6.1.3d „Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne będące w szczególności relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej”;
- art. 35.1. „Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa”;
- art. 35.2 „Własność Skarbu Państwa stanowią również przedmioty będące zabytkami archeologicznymi, pozyskane w wyniku poszukiwań, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 12”;
- art. 35.3 „Miejsce przechowywania zabytków archeologicznych odkrytych, przypadkowo znalezionych albo pozyskanych w wyniku badań archeologicznych bądź poszukiwań, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 12, określa wojewódzki konserwator zabytków, przekazując je, w drodze decyzji, w depozyt muzeum lub innej jednostce organizacyjnej, za jej zgodą”.

Powyższa definicja zabytku obejmuje zabytki rozumiane szeroko – przy jednoczesnym braku

The article does not discuss the issues connected with storage and conservation of documentation of archaeological research. They are costly and complicated processes, especially since documentation of old research may gain the qualities of an artefact (it can safely be said that glass plate negatives of aerial photographs taken at the pre-war excavations in Biskupin meet the characteristics described in the statutory definition of an artefact). Moreover, let us note that not all the “materials” obtained in the course of an archaeological research of an immovable archaeological monument, which the archaeological site itself is, after being removed from the original context bear the characteristics of monuments and present scientific and partially historical value, but not material or artistic value (samples of archaeological layers, materials, raw materials). Furthermore, it should be noted that the legislator stipulates in:

- Article 6(1)(2d) of the Act in question that “Care and protection shall be granted to moveable artefacts being in particular technological products, especially devices, means of transport as well as machinery and tools evidencing material culture, characteristic for old and new forms of economy, documenting the level of science and civilisation development, state of preservation notwithstanding”;
- Article 6(1)(3d) “Care and protection shall be granted to archaeological artefacts being in particular relics of economic, religious or artistic activity, state of preservation notwithstanding”;
- Article 35(1) “Objects being archaeological artefacts discovered, found by accident or obtained in the course of archaeological research shall constitute property of the State Treasury”;
- Article 35(2) “Objects being archaeological artefacts which were obtained in the course of searches referred to in Article 36(1)(12) shall also constitute property of the State Treasury”;
- Article 35(3) “Place of storage of archaeological artefacts discovered, found by accident or obtained in the course of archaeological surveys or searches referred to in Article 36(1)(12) shall be determined by the Voivodeship Heritage Protection Officer, depositing them by way of decision with a museum or another organisational unit, with its consent.”

The above definition of an artefact comprises artefacts in a broader sense, without specifying at the

wyszczególnienia, czym są zabytki masowe. Istnieje pewien consensus w zakresie traktowania jako zabytku masowego ceramiki budowlanej pochodzącej z nawarstwień archeologicznych datowanych dla niemal wszystkich epok, jednak inne rodzaje odnajdywanych masowo pozostałości materialnych dawnego życia bywają kwestionowane przez środowisko archeologiczne. Autor niniejszego artykułu pragnie posługiwać się szeroko rozumianą definicją, która obejmuje szczątki zwierzęce, pozostałości starożytnych oraz historycznych działalności rzemieślniczych i przemysłowych (w tym żużle), pozostałości struktur i konstrukcji drewnianych, pozostałości działalności rolniczej oraz pozostałości militarne. W Polsce obowiązkiem wnioskodawcy jest zapewnienie kompletności wniosku o wydanie pozwolenia na prowadzenie badań archeologicznych, a co za tym idzie – dostarczenie cytowanych załączników do wniosku. Przyjętym standardem jest, że archeolog prowadzący badania archeologiczne jest jednocześnie autorem programu badań, i choć zdarzają się odstępstwa od tej reguły – są one rzadkością. Jednocześnie, co już podkreślono, zabytki zawsze należą do Skarbu Państwa. Powyższa sytuacja, w której archeolog mógłby się czuć komfortowo będąc pozbawionym kosztownych obowiązków, jakimi obarczeni są np. archeolodzy brytyjscy przystępujący do prowadzenia badań, nie jest ogólnoeuropejskim standardem. Na wyspach brytyjskich (z wyjątkiem Szkocji) to do obowiązków archeologa należy pozyskanie pisemnej zgody nie tylko muzeum na przyjęcie zabytków, ale także właściciela ziemi, na której znajduje się stanowisko archeologiczne, na ich przeniesienie³.

Popularną praktyką wśród prywatnych archeologów prowadzących badania na terenie Polski jest jednak wyręczanie w tych obowiązkach wnioskodawcy nawet bez posiadanego pełnomocnictwa, co motywowane jest względami biznesowymi (i stanowi w oczach klienta dodatkowy atut). W takim stanie rzeczy archeolog posiadający interes faktyczny, choć jednak nie interes prawny oraz często nieposiadający podstawy prawnej do reprezentowania wnioskodawcy, posługuje się prywatnymi, często nieoficjalnymi kanałami w celu „załatwienia” zgody muzeum na przyjęcie zabytków. Takie nieoficjalne podejście bywa korzystne w prowadzeniu biznesu, jednak zupełnie nie sprawdza się w przypadku badań na stanowiskach archeologicznych, na których spodziewana jest duża

same time what mass finds are. There is a consensus as regards treating construction ceramics originating from archaeological layers dated to almost every era as mass finds; however, other types of mass-discovered material remains of the past life are sometimes questioned by the circle of archaeologists. The author of this article wishes to use a broad definition which comprises animal remains, remains of ancient and historical craftsmanship and industry activities (including slags), remains of wooden structures and constructions, remains of agricultural activity, and military remains. In Poland, the applicant is obliged to ensure completeness of the application for a permit to conduct archaeological research, and consequently provide the listed attachments together with the application. The adopted standard is that an archaeologist conducting archaeological research is simultaneously the author of the research programme, and while there are exceptions to the rule, they are few. At the same time, as has already been stressed before, artefacts are always property of the State Treasury. The above-mentioned situation in which an archaeologist could feel the comfort of not being burdened with costly obligations which are imposed on e.g. British archaeologists beginning research is not a European standard. On the British Isles (with the exception of Scotland), it is the duty of the archaeologist to obtain a written permission not only of the museum for acceptance of the artefacts, but also of the owner of the land where the archaeological site is located for transfer of the artefacts³.

A popular practice among commercial archaeologists conducting research across Poland is providing assistance to the applicant even without a power of attorney, which is motivated by business considerations (and constitutes an additional asset in the eyes of the client). In these circumstances, an archaeologist having actual interest, although not legal interest and often possessing no legal basis to represent the applicant, uses private, often unofficial channels in order to obtain permission of a museum for acceptance of artefacts. This unofficial approach can be beneficial to business; however, it does not work in the case of research at archaeological sites where a large number of archaeological artefacts is expected, mass finds in particular, and causes a certain forced regionalisation of activities resulting from the fact that a statistical

ilość zabytków archeologicznych, zwłaszcza „masowych” oraz powoduje pewną wymuszoną regionalizację działań. Wynika ona z tego, że statystyczny archeolog posiada personalne możliwości przekonywania jedynie kilku lub – częściej – jednego muzeum w bezpośredniej okolicy.

Jednocześnie warto podkreślić, że w par. 19.6. wspomnianego rozporządzenia prawodawca wskazuje, że „pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych może określać warunki polegające na obowiązku”:

4) niezwłocznego zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków albo dyrektora urzędu morskiego o wszelkich zagrożeniach lub nowych okolicznościach ujawnionych w trakcie prowadzenia wskazanych w pozwoleniu badań archeologicznych;

6) prowadzenia dokumentacji przebiegu badań archeologicznych oraz opracowania wyników tych badań w sposób umożliwiający jednoznaczną identyfikację i dokładną przestrzenną lokalizację wszystkich czynności oraz dokonanych odkryć;

7) prowadzenia doraźnej konserwacji pozyskanych zabytków i przekazania ich wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie 3 lat od dnia zakończenia badań archeologicznych;

8) prowadzenia inwentaryzacji polowej pozyskanych zabytków i ich dokumentacji i przekazania jej wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie 6 miesięcy od dnia zakończenia badań archeologicznych;

9) sporządzenia sprawozdania z przeprowadzonych badań archeologicznych i przekazania tego sprawozdania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie 3 tygodni od dnia ich zakończenia;

10) opracowania sposobu postępowania z zabytkiem po zakończeniu badań archeologicznych i przekazania go wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie 3 miesięcy od dnia zakończenia tych badań;

11) opracowania wyników badań archeologicznych i przekazania ich wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie 3 lat od dnia ich zakończenia;

14) podjęcia innych działań, które zapobiegą uszkodzeniu lub zniszczeniu zabytku, a w odniesieniu do pozwolenia dotyczącego polskich obszarów morskich zapewnią bezpieczeństwo żeglugi.

archaeologist has personal abilities to convince only several or – more frequently – one museum in the immediate vicinity.

At the same time, it is worth stressing that in Article 19(6) of the above-mentioned *Regulation*, the legislator indicates that “a permit to conduct archaeological surveys may define conditions consisting in an obligation to:”

4) immediately notify the Voivodeship Heritage Protection Officer or director of the Maritime Office of any and all danger or new circumstances revealed in the process of conducting the archaeological research indicated in the permit;

6) maintain documentation of the course of archaeological research and prepare study of the results of this research in a manner enabling unambiguous identification and thorough spatial location of all activities and the discoveries made;

7) perform ad hoc conservation of the obtained artefacts and hand them over to the Voivodeship Heritage Protection Officer within 3 years following the completion of the archaeological survey;

8) perform field inventory of the obtained artefacts and documentation thereof, and submit them to the Voivodeship Heritage Protection Officer within 6 months following the completion of the archaeological research;

9) prepare a report on the conducted archaeological research and submit it to the Voivodeship Heritage Protection Officer within 3 weeks following the completion of the research;

10) plan the manner of handling the monument after completing the archaeological research, and submit it to the Voivodeship Heritage Protection Officer within 3 months following the completion of the research;

11) study the results of the archaeological survey and submit them to the Regional Monuments Inspector within 3 years following the completion of the archaeological research;

14) undertake other actions which will prevent damage to the monument or destruction thereof, and as regards the permit concerning the Polish marine areas will ensure safe navigation.

The word “may” is the key in this situation. The Voivodeship Heritage Protection Officer performing the tasks of the Voivode in the scope of cultural

Słowo „może” jest kluczowe dla niniejszej dyskusji. Wojewódzki konserwator zabytków pełniący zadania wojewody w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest organem w świetle obowiązującego prawa uprawnionym i zobowiązanym do ochrony zabytków – wszystkich zabytków, w każdym czasie. To, czy kondycja służb konserwatorskich pozwala skutecznie wypełnić wszystkie nałożone na nie zadania, jest tematem na oddzielną dyskusję. Wojewódzki konserwator zabytków (dalej: WKZ) posiada szereg narzędzi administracyjnych pozwalających na aktywną ochronę zabytków także w trakcie badań archeologicznych. Jednym z jego podstawowych narzędzi jest decyzja administracyjna o pozwoleniu na prowadzenie badań. Pozytywna decyzja może zostać wydana po spełnieniu warunków określonych w cytowanym rozporządzeniu, także w zakresie posiadania zgody muzeum lub innej jednostki organizacyjnej na przyjęcie zabytków oraz przedstawienia programu badań. W odniesieniu do proponowanych w programie badań rozwiązań w zakresie postępowania z zabytkami „masowymi” lub wobec braku takich rozwiązań WKZ może zastosować przytoczone warunki z § 19.6. rozporządzenia. W opinii autora warto stosować wszystkie z tych warunków w niemal każdej decyzji zezwalającej na prowadzenie badań archeologicznych. Podsumowując część wstępną można zatem stwierdzić, że w świetle obowiązujących przepisów ze strony wojewódzkich konserwatorów problem niemal nie istnieje, ponieważ decyzję zezwalającą na prowadzenie badań wydać można jedynie po zapewnieniu dalszego losu zabytkom przez wnioskodawcę, a ponadto WKZ może zabezpieczyć ów los poprzez nakaz przeprowadzenia czynności i dostarczenia dokumentów zgodnych z par. 19.6 rozporządzenia. Wiadome jest jednak, że rzeczywistość archeologii terenowej, zwłaszcza związanej z dużymi inwestycjami infrastrukturalnymi, jest wielkim ćwiczeniem w wyszukiwaniu wyjątków od obowiązujących reguł.

Skonstruowany rzetelnie program badań, dostarczany wraz z wnioskiem o wydanie pozwolenia na ich prowadzenie, winien wymienić i opisać prawdopodobne kategorie materiałów, których na podstawie dotychczasowych badań lub charakterystyki zabytku określonej w karcie ewidencyjnej zabytku archeologicznego (dalej: KEZA) można spodziewać się

heritage protection is a body authorised by virtue of the binding law and obliged to protect monuments – any and all monuments, at all times. Whether the state of heritage protection services enables effective fulfilment of all of their obligations, is beyond the scope of this article. The Voivodeship Heritage Protection Officer possesses a number of administrative instruments allowing for active protection of monuments, also in the course of archaeological research. One of the basic tools is the administrative decision on the permit for conducting research. A positive decision may be issued after the conditions defined in the quoted *Regulation* have been met, also in the scope of possessing the permission of the museum or another organisational unit for acceptance of artefacts and presentation of the research programme. As regards the solutions proposed in the research programme in the scope of handling mass finds or in the absence of such solutions, the Voivodeship Heritage Protection Officer may apply the above-mentioned conditions of Article 19(6) of the *Regulation*. In the opinion of the author, it is advisable to apply all these conditions for almost all decisions which permit conducting archaeological research. To sum up the introductory part, it can be concluded that in the light of the binding regulations the issue is virtually non-existent on the part of the Voivodeship Heritage Protection Officers, because the decision which permits conducting research may be issued only after the further fate of the monuments has been ensured by the applicant, and moreover the Voivodeship Heritage Protection Officer may secure this fate by way of order to perform activities and submit documents compliant with Article 19(6) of the *Regulation*. However, it is a known fact that the reality of field archaeology, especially connected with large infrastructure investments, is one great exercise in finding exceptions to the rules.

A thoroughly designed research programme, submitted together with the application for a permit to conduct the said research, should name and describe the probable categories of materials which on the basis of existing research or monument characteristics specified in the Archaeological Monument Record Sheet should be expected in the course of the planned works. Next, on the basis of the existing, above-mentioned legal definitions, the archaeologist designing such a plan should accurately answer

w trakcie planowanych prac. Następnie na podstawie istniejących, cytowanych wyżej definicji prawnych, konstruując go archeolog dla każdej z kategorii powinien w sposób rzetelny odpowiedzieć na następujące pytania: czy rzecz ruchoma, jej części lub zespół jest zabytkiem? Czy jej zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na reprezentowaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową? Jaki tok postępowania w związku z powyższymi kwestiami jest proponowany? Znając stanowisko archeologa lub wnioskodawcy, WKZ ma szansę odnieść się do niego, na przykład prosząc o stosowne sprecyzowanie lub nakładając odpowiednie warunki zgodnie z par. 19.6 rozporządzenia. Wreszcie w toku samych badań inspektor przeprowadzający oględziny lub odbiory badań archeologicznych ma podstawy do weryfikacji deklaracji oraz zgodności działań z wydaną decyzją. Jasność kryteriów jest korzystna dla wszystkich stron postępowania. Dla urzędnika zachowanie transparentności postępowania jest obowiązkiem wynikającym z Kodeksu postępowania administracyjnego, jednak to wnioskodawca proponuje podstawy współpracy i konkretne rozwiązania, na jakich zastosowanie pragnie otrzymać pozwolenie, albowiem pozwolenie na prowadzenie badań zawsze wydawane jest na wniosek. Instytucja pozwolenia na prowadzenie badań archeologicznych wydawanego z urzędu nie istnieje. Urząd wydający pozwolenie związany jest treścią wniosku. W związku z cytowanymi przepisami pozwolenie można obarzyć szeregiem warunków, jednak błędne byłoby rozszerzanie go o treści, o które nie prosił wnioskodawca, nawet jeśli byłyby dla niego korzystne. Tak wydana decyzja mogłaby być obciążona rygorem nieważności. Program badań jest właśnie odpowiednim miejscem, w którym prowadzący badania może zawrzeć ewentualne proponowane zasady selekcji materiału archeologicznego, jeśli bierze takowe pod uwagę. Obecnie w polskim prawodawstwie nie ma ścisłego wzoru, ani też zestawu wytycznych do pisania programu badań archeologicznych. Na brytyjskim rynku archeologicznym takie wytyczne istnieją i zawierają proste wskazówki, mówiące na przykład, że w konstruowaniu projektu badań powinni brać udział odpowiednio wykwalifikowani i doświadczeni archeolodzy⁴. Wszyscy zaangażowani w wydobycie, konserwację, pakowanie i opracowanie pozyskanego materiału archeologicznego muszą być

the following questions for each of the categories: is the object, the parts, or the complex thereof a monument? Would keeping it be in the public interest due to the historical, artistic or scientific value it represents? What course of action is suggested in connection with the above-mentioned matters? Knowing the position of the archaeologist or the applicant, the Voivodeship Heritage Protection Officer has the opportunity to respond to it, for instance by requesting for adequate clarification or imposing appropriate conditions in accordance with Article 19(6) of the *Regulation*. Finally, in the course of the survey itself, the inspector carrying out visual inspection or accepting the archaeological survey has the grounds to verify the declaration and compliance of the activities with the issued decision. The clarity of the criteria is beneficial to all parties to the proceedings. For the official, transparency of the proceedings is a requirement arising from the Code of Administrative Procedure; however, it is the applicant who suggests the foundation of co-operation and concrete solutions for the use of which the applicant wishes to receive a permit. This is due to the fact that permits to conduct research are always issued upon request. The institution of permits to conduct archaeological research issued routinely does not exist. The office issuing the permit is bound by the content of the application. In connection with the quoted provisions, the permit may be burdened with a number of conditions; however, it would be incorrect to extend it to include content which the applicant did not ask for, even if it were to be beneficial to the applicant. Such a decision might be null and void. The research programme is the right place for the researcher to include any possible proposed principles of selection of archaeological material, should the researcher be considering any. Currently in Polish legislation there is no set model or set of guidelines for writing programmes of archaeological research. At the British archaeological market such guidelines do exist and they contain simple tips which say, for instance, that the construction of a research project should involve adequately qualified and experienced archaeologists⁴. All the parties involved in extraction, conservation, packing and processing of the obtained archaeological material must be familiar with the accepted methods of processing and storage⁵.

zaznajomieni z zaakceptowanymi metodami opracowania i przechowania⁵.

Zasady zbierania i odrzucenia materiału muszą być podporządkowane jasno zdefiniowanym celom i być zrozumiałe dla wszystkich podwykonawców⁶.

Program badań powinien odnosić się do kwestii własności materiałów archeologicznych i wymogów stawianych przez muzeum lub repozytorium przyjmującymi zbiór⁷.

Narzędziami kontrolnymi dostępnymi dla WKZ są odbiory badań archeologicznych, w tym odbiory częściowe oraz odbiory dokumentacji z badań. Konieczność przeprowadzenia odbiorów częściowych może i winna być zaznaczana w warunkach decyzji zezwalającej na badania. Elementy, które zawiera dokumentacja badań, zostały określone w załączniku 2 cytowanego rozporządzenia. Czytamy w nim między innymi: „dokumentacja badań archeologicznych składa się z [...] inwentarza [...] zabytków masowych”. W trakcie konserwatorskiego odbioru prowadzenia badań archeologicznych żadna część materiału archeologicznego nie powinna zostać odrzucona (wyselekcjonowana negatywnie), choćby ze względu na konieczność rzetelnego przeprowadzenia odbioru badań, w którego trakcie inspektor oddelegowany przez WKZ winien mieć możliwość skonfrontowania stanu faktycznego z dokumentacją i warunkami zawartymi w decyzji zezwalającej. Nawet jeśli w decyzji dopuszczono selekcję materiału, nie powinna ona mieć miejsca przed odbiorem badań. W takiej sytuacji WKZ byłby bowiem pozbawiony możliwości ewentualnej interwencji oraz aktywnej ochrony, jakiej obowiązek nakłada na niego prawodawca i z której zrezygnować nie może. WKZ winien mieć bowiem realną możliwość wpływania na kształt prowadzonych badań archeologicznych oraz decyzje, które podczas badań są podejmowane, a które oddziałują na substancję zabytkową pozyskaną w ich trakcie. Istnieje wiele rodzajów zabytków, co do których można zastanawiać się nad kwestią przechowywania 100 proc. substancji zabytkowej. Nie w każdym przypadku wynika to z dużej ilości danego materiału.

Substancja zabytkowa może w niektórych okolicznościach stanowić źródło zagrożenia dla zdrowia i życia archeologa, jego pracowników lub nawet okolicznych mieszkańców. Z punktu widzenia urzędu ochrony zabytków takie sytuacje są, oprócz

The principles of collecting and discarding material must be governed by clearly defined purposes and understandable to all subcontractors⁶.

The research programme should refer to the matter of ownership of archaeological materials and the requirements set by the museum or repository accepting the collection⁷.

The controlling instruments at the disposal of the Voivodeship Heritage Protection Officer include acceptance of archaeological surveys, including partial acceptance and acceptance of research documentation. The need for partial acceptance can and should be provided for in the conditions of the decision permitting the survey. The elements contained in the research documentation are defined in Annex 2 to the quoted *Regulation*. We read there, among other things, that: “documentation of archaeological research consists of ... inventory ... of mass finds”. During the heritage inspector’s acceptance of archaeological survey no part of the archaeological material should be discarded (selected negatively), if only due to the need to perform the acceptance of the survey thoroughly, during which the inspector delegated by the Voivodeship Heritage Protection Officer should have the ability to compare the actual state with the documentation and the conditions contained in the permit. Even if the decision allowed the selection of material, it should not have occurred before the acceptance of the survey. This is due to the fact that in such a situation the Voivodeship Heritage Protection Officer would be deprived of any ability to potentially intervene and provide active protection, which he or she is obliged to by the legislator and cannot renounce. The Voivodeship Heritage Protection Officer should have a real ability to influence the shape of archaeological research and the decisions made within which impact the historic substance obtained in the course thereof. There exist many types of monuments in whose case storing 100 per cent of the historic substance seems questionable. Not in all cases is it a result of there being a large amount of the given material.

In some cases, historic substance can even pose a risk to the life and health of the archaeologist, his or her workers, and even the local residents. From the point of view of the heritage protection, such situations are – but for being clearly dangerous

oczywistego niebezpieczeństwa, problematyczne pod względem proceduralnym. W chwili zaistnienia niebezpieczeństwa oddzielne przepisy i podporządkowane ich przestrzeganiu służby uzyskują niezależne prerogatywy, w niektórych przypadkach kolidujące z interesem zabytku i treścią ustawy o ochronie zabytków. W oczywisty sposób zdrowie i życie traktowane są jako ważniejsze niż archeologia. W przypadku zaistnienia sytuacji, w której niespodziewanie pozostałości archeologiczne okazują się stanowić źródło zagrożenia dla zdrowia i życia archeologa, autor proponuje zastosować następujące kroki:

1. Odkrycie obiektów/substancji stwarzających zagrożenie.
2. Wstrzymanie prac oraz zabezpieczenie terenu.
3. Wezwanie uprawnionych służb/specjalistów (np. saperów).
4. Potwierdzenie zagrożenia i przejęcie prerogatywy przez przedstawiciela wezwanych służb.
5. W sytuacji gdy zagrożenie zostało usunięte – kontynuacja pracy.
6. W niezwykle rzadkiej sytuacji, w której brak oddzielnych przepisów dla tego konkretnego zagrożenia (znikomy procent), a jednak jest ono realne, należy sprawdzić, co deklaruje program badań dla wymienionych sytuacji i tu znów podkreślić należy rolę tego dokumentu.

Decyzję o kontynuacji badań podejmuje inwestor wraz z wykonującym badania archeologiem. Zadanie inspektora ochrony zabytków ogranicza się do troski o zabytek, ale nie ma on kompetencji do tego, by ingerować w przepisy BHP lub nakłaniać do podejmowania ryzyka. Natomiast jego obowiązkiem jest dopilnowanie, by prowadzący badania zabezpieczyli substancję zabytkową. Pewne zastrzeżenia w tym zakresie winny znaleźć się w decyzji zezwalającej na prowadzenie badań, tak aby prowadzący badania byli zobligowani do konkretnych działań od chwili rozpoczęcia badań archeologicznych. Pouczenie zawarte w treści decyzji może dotyczyć na przykład konieczności zabezpieczenia nawarstwień archeologicznych przed warunkami atmosferycznymi w przypadku czasowego odstąpienia od prowadzenia prac.

Zdarzają się sytuacje, w których samo stanowisko archeologiczne stanowi potencjalne zagrożenie dla zdrowia uczestników badań archeologicznych. Dotyczy to zwłaszcza pracy na terenach poprzemysłowych,

– problematyczne w terminach procedur. As soon as the danger arises, separate provisions and the services obliged to observe them receive separate prerogatives, which in some cases collide with the interest of the monument and the wording of the act on the protection of monuments. Obviously, life and health are treated as more important than archaeology. Should a situation occur where archaeological remains unexpectedly turn out to pose a risk to the life and health of an archaeologist, the author suggests that the following steps be observed:

1. Discovery of hazardous objects/substances.
2. Suspension of works and securing of the area.
3. Summoning of authorised services/specialists (e.g. bomb disposal squad).
4. Confirmation of the danger and takeover of prerogatives by the representative of the summoned services.
5. When the danger has been removed – continuation of work.
6. On a very rare occasion when there should be no separate provisions for this particular risk (negligible percentage), yet the danger is real, it should be checked what the research programme declares for the listed situations, and once again the role of this document should be stressed here.

The decision to continue research should be made by the investor together with the archaeologist conducting the research. The task of the heritage protection inspector is limited to caring for the monument; the inspector does not have the right to interfere in OHS provisions or convince others to take risks. However, the inspector's duty is to ensure that the individuals conducting research secure the historic substance. Some reservations in this scope should be included in the decision permitting the research, so that the individuals conducting the survey would be obliged to perform certain actions ever since the archaeological research started. The information included in the decision can, for instance, point to the need to secure archaeological layers against atmospheric conditions in the event of a temporary withdrawal from the works.

There are situations where the archaeological site itself poses a potential threat to the health of the participants of archaeological research. This concerns especially the work in post-industrial areas, where

na których spodziewany jest pewien stopień skażenia gleby, w tym nawarstwień archeologicznych. W takich przypadkach wskazane jest, by strategia prowadzenia badań zawarta w programie została podporządkowana wymogom BHP, a kontakt ze skażonymi nawarstwieniami ograniczony⁸.

Proponowaną strategię należy przedstawić WKZ do oceny. Jak podkreślono wcześniej, WKZ nie ma kompetencji do oceny przepisów BHP ani sposobu ich wypełniania, jednak może i powinien ocenić, czy proponowany sposób poprowadzenia prac, w tym usuwanie ewentualnych zanieczyszczeń, nie będzie miał niszczącego wpływu na substancję zabytkową.

Niewypały, niewybuchy, szczątki broni stanowią oddzielną kategorię znalezisk stwarzających problemy. Obiekt niebezpieczny także może mieć cechy zabytku i w niektórych sytuacjach wskazane jest, aby został zachowany z zastosowaniem odrębnych przepisów i środków bezpieczeństwa. W przypadku zgłoszenia takiego znaleziska WKZ sprawdzi w trakcie bieżących badań, co przewiduje program badań dla takich przypadków oraz co zapisano w decyzji, a także, jakie jest przygotowanie ekipy terenowej, by podołać temu zadaniu (tzn. czy w jej składzie znajduje się specjalista uprawniony do rozwiązania problemu), jednak przedstawiciele WKZ nie mogą ingerować w odrębne przepisy dotyczące na przykład BHP i zgłoszenie znalezienia, powiedzmy, pocisku nadal będzie przekazane Policji. Pozostałości militarne niezagrażające życiu i zdrowiu, takie jak łuski, pociski małokalibrowe (lite, niezawierające ładunku), odłamki, drut kolczasty, zasieki, konstrukcje stalowe, są zazwyczaj wymieniane wśród znalezisk, których przechowanie jest dyskusyjne. Z uwagi na często współczesną XX-wieczną proveniencję oraz powszechność występowania kwestionowana bywa ich wartość. W oczywisty sposób dyskusja w środowisku akademickim dotyczy przede wszystkim kosztów konserwacji tego typu znalezisk. Należy się zastanowić, jakie są rzeczywiste koszty ich opracowania, przechowania i konserwacji? Zdaniem autora w wielu przypadkach znaleziska drobne, obejmujące często setki pozycji inwentarzowych, równie często zajmują znikomą przestrzeń (bywa, że jedną półkę), ponieważ na przykład łuski, pociski albo guziki są fizycznie niewielkie, a podstawowa konserwacja przeważnie może być przeprowadzona dla całego zbioru podobnymi

a certain level of soil contamination, including archaeological layers, is expected. In such cases, it is recommended that the strategy of conducting research included in the programme comply with OHS requirements and the contact with contaminated layers be limited⁸.

The proposed strategy must be presented to the Voivodeship Heritage Protection Officer for evaluation. As has already been stressed before, the Voivodeship Heritage Protection Officer does not possess the competences to evaluate OHS provisions or the manner of compliance therewith; however, the Officer can and should evaluate whether the suggested manner of conducting works, including the removal of potential contaminations, will not have a damaging effect on the historic substance.

Misfires, unexploded ordnances, remnants of arms constitute a separate category of problematic finds. A dangerous object may also have qualities of a monument and in some situations it is advisable that it be preserved with the application of separate provisions and safety measures. In the event of such a find being reported, the Voivodeship Heritage Protection Officer will check in the course of the ongoing survey what the research programme envisages for such cases and what has been written in the decision, as well as how the field team is prepared to face this task (i.e. if there is a specialist authorised to solve the issue); however, representatives of the Voivodeship Heritage Protection Officer cannot interfere with the separate provisions on, for example, OHS, and the fact of finding, say, a bullet shall still be reported to the Police. Military remains which pose no risk to life and health, such as casings, low-calibre bullets (solid, without propellant), shrapnels, barbed wire, abatis, steel constructions, are often listed among finds whose storage is debatable. Due to their often contemporary, 20th century dating, and their common occurrence, their value is often questioned. Clearly, the discussion within the academic circles concerns primarily the costs of preservation of such finds. Consideration should be given to what the actual costs of their processing, storage and preservation are. In the view of the author, in many cases small finds, which usually include hundreds of inventory items, often occupy marginal space (sometimes one shelf), because for instance casings, bullets or buttons are physically

metodami. Po jej przeprowadzeniu przedmioty te stosunkowo łatwo, w porównaniu na przykład z materiałem organicznym, utrzymać w stanie stabilnym. Bardziej trafionym argumentem jest ten zawarty w definicji zabytku, mianowicie: czy zachowanie tego typu przedmiotów leży w interesie społecznym. Tutaj odpowiedzi nie są oczywiste i w wielu przypadkach zależą od kontekstu znalezisk. Jednocześnie należy podkreślić, że ustawa nie daje pola manewru do selekcji części zabytków, to znaczy zachowania próby ze zbioru. Należy to rozumieć w ten sposób, że skoro mamy do czynienia z homogenicznym zbiorem, to wszystkie jego składniki albo spełniają, albo też nie spełniają definicji i w związku z tym albo decydujemy o ich ochronie, albo też odступujemy od niej. W obecnym kształcie ustawy o ochronie zabytków nie ma klas zabytków. Definiując kilka jednakowych przedmiotów jako zabytkowe, WKZ nie może apriorycznie zdecydować o przechowaniu tylko części, ponieważ naruszyłby własną interpretację prawną i ustawową definicję zabytku.

Przyjmijmy teoretyczne założenie, że definicja zabytku zostanie rozwinięta lub uzupełniana w taki sposób, że możliwa byłaby selekcja części zbioru zabytków.

Jakimi narzędziami mogłaby posłużyć się osoba decydująca o wyborze konkretnych egzemplarzy? Autor proponuje przede wszystkim rozważanie weryfikowalnych technik fizykochemicznych z uwagi na ich obiektywizm. W przypadku przedmiotów zabytkowych, dla których można zastosować warsztat historyka sztuki autor proponuje, by uznać za zasady, że zasługują na zachowanie. Pewnym rozwiązaniem kwestii ograniczenia masy i ilości pozyskiwanych w trakcie badań archeologicznych materiałów archeologicznych do dalszego przechowania w warunkach muzealnych jest analiza materiału masowego *in situ* przy użyciu metod fizykochemicznych, na przykład skanera pXRF. Ta obiecująca metoda, polegająca na bezkontaktowym i niemal natychmiastowym badaniu składu chemicznego substancji, jest jedynie przykładem zastosowania nowoczesnej technologii do częściowego rozwiązania problemu; inne metody również mogą zaskutkować usprawnieniem pracy⁹.

Potencjalnie zastosowanie analizy pXRF mogłoby podnieść poziom badań nad specyficzną grupą obiektów zabytkowych, jakimi są niezwykle liczne na

small and basic conservation of the entire collection can often be performed with the use of similar methods. Afterwards, these objects can relatively easily be maintained in a stable condition, compared with, for instance, organic material. A more relevant argument is the one included in the definition of a monument, namely: whether keeping such objects would be in the public interest. In this case, the answers are not obvious and in many cases depend on the context of the finds. At the same time, it should be stressed that the act leaves no room for manoeuvre in terms of selection of some of the monuments, i.e. keeping a sample from the collection. It should be interpreted to mean that if we are dealing with a homogeneous collection, then all of the components either do or do not comply with the definition, and as such we will decide in favour of protection thereof or against it. At present, there are no classes of monuments in the act on the protection of monuments. When defining several identical objects as monuments, the Voivodeship Heritage Protection Officer cannot make an a priori decision to keep only parts thereof, as it would violate his or her own legal interpretation and the statutory definition of a monument.

Let us make a theoretical assumption that the definition of a monument will be expanded or supplemented in a way which would enable selection of parts of a collection of artefacts.

What instruments could the person deciding about the selection of particular specimens use? First and foremost, the author suggests that verifiable physico-chemical techniques be considered due to their objectivity. In the case of artefacts that can be analysed with the use of art history methods, the author suggests that it should be assumed as a rule that they deserve to be preserved. One solution for the matter of limitation of the mass and quantity of materials obtained during archaeological research and intended for further storage in museum conditions is the *in situ* analysis of mass finds with the use of physico-chemical methods, such as the pXRF scanner. This promising method, consisting in contactless and almost instantaneous survey of chemical composition of a substance, is only an example of the use of modern technology for partial solution of the issue; other methods could also lead to an increase in work efficiency⁹.

zachód od Warszawy kłocę dymarkowe oraz związane z polami dymarkowymi żużle, przy jednoczesnym zmniejszeniu odsetka pobieranych egzemplarzy. Charakterystyka stanowisk kultury przeworskiej, dla których dymarki są najpopularniejsze, sprawia, że pojedyncze badania archeologiczne mogą zaowocować pozyskaniem ton tego typu materiału. Oczywiście dotyczy to także innych rejonów bogatych w tego typu znaleziska.

Smutną rzeczywistością obecnie prowadzonych badań archeologicznych to fakt, iż archeolodzy dla tego typu zabytków już obecnie prowadzą ostrą selekcję na podstawie subiektywnych kryteriów, opartych na doraźnych potrzebach i finansowych kalkulacjach, podczas gdy analiza obiektów przeznaczonych do zachowania powinna opierać się na przesłankach merytorycznych. Zastosowanie rozwiązań mobilnych i sprawdzonych, jak wspomniany skaner pXRF, mogłoby pomóc w szybkim i sprawnym zastosowaniu przyjętych kryteriów podczas prowadzenia prac polowych. Podobnym do pól dymarkowych wyzwaniem dla archeologii – możliwe, że w jeszcze większej skali – są nowożytnie stanowiska hutnicze. XVIII-wieczny piec hutniczy mógł rocznie wytworzyć blisko 2000 ton stali i tyle samo żużla, który obecnie jest nawarstwieniem archeologicznym wymagającym opracowania¹⁰.

Dla tego typu stali, w odróżnieniu od dymarek, nie ma logistycznej możliwości zachowania całości odkrytego materiału. Zgodnie więc z przyjętym np. w Wielkiej Brytanii standardem, także i w naszym kraju należy prowadzić jak najwięcej analiz *in situ* (mikroskopowych, makroskopowych, fizykochemicznych itp.), w taki sposób, by odpowiadały na konkretne pytania badawcze, były zgodne z obowiązującym prawem, pozwoliły określić funkcję, formę, datowanie, metodę produkcji, rodzaj materiału / tkaniny, źródło, paralele, atrybuty i stan artefaktów¹¹.

Wykonywanie analiz na bieżąco oraz informowanie o ich wynikach może pozwolić WKZ na rzetelne podejmowanie decyzji co do losu pozyskanych w trakcie badań materiałów lub przynajmniej ich części. Obecnie wydaje się, że najmniej szkodliwym rozwiązaniem stosowanym, gdy nie zagraża planowanej inwestycji, jest pozostawianie kłocę dymarkowych *in situ* po zadokumentowaniu, tak jak postąpiono na przykład w Parzniewie (il. 1). Innym

The potential use of a pXRF analysis could improve the quality of research on a specific group of monuments, namely the bloomery blocks and slags connected with the bloomery fields which are situated west of Warsaw, while decreasing the percentage of collected specimens. The characteristic nature of the sites of the Przeworsk culture, for which bloomeries are the most common, translates into individual archaeological research being capable of yielding tonnes of this type of material. Naturally, this also applies to other regions that are rich in such finds.

The sad reality of the currently ongoing archaeological research is that archaeologists already perform strict selection for such monuments on the basis of subjective criteria, based on ad hoc needs and financial calculations, whereas the analysis of the objects to be preserved should be based on substantive reasons. The use of mobile and reliable solutions, such as the above-mentioned pXRF scanner, could help to apply the adopted criteria in the course of fieldwork in a fast and efficient manner. A challenge for archaeology which is similar to bloomery fields – but possibly on an even greater scale – are the modern period metallurgical sites. An 18th-century blast furnace could produce almost 2000 tonnes of steel annually and the same amount of slag, which currently constitutes archaeological layer which needs to be processed¹⁰.

For such a scale, unlike in the case of bloomeries, it is logistically impossible to preserve the entirety of the unearthed material. Therefore, in accordance with the standard adopted e.g. by Great Britain, as many *in situ* analyses (microscopic, macroscopic, physico-chemical) as possible should also be performed in Poland in such a way that they answer specific research questions, comply with the applicable law, make it possible to determine the function, form, date, production method, type of material / textile, source, parallels, attributes and condition of the artefacts¹¹.

Performing analyses on an ongoing basis and reporting the results thereof can enable the Voivodeship Heritage Protection Officer to make decisions regarding the fate of the materials obtained during the research, or at least parts thereof. At present, it appears that the least detrimental solution applied when it poses no threat to the planned investment is leaving bloomery blocks *in situ* following the

sposobem ograniczenia ilości materiałów archeologicznych pozyskanych w trakcie badań, zwłaszcza takich, które same w sobie nie są zabytkami w definicji ustawowej, lecz niosą cenne informacje na temat stanowiska archeologicznego, są próbki pobierane do różnego rodzaju analiz lub dla przyszłych badań porównawczych. Znowu należy podkreślić, że polityka pobierania próbek powinna być podporządkowana założeniom naukowym projektu. Została ona opisana szczegółowo w programie badań i zaakceptowana przez WKZ. Natomiast liczba, sposób pobierania próbek, ich przetwarzania, analizy i przechowywania winny wynikać ze względów naukowych i brać pod uwagę specyfikę badanego obiektu.

Z jednej strony dyskusja na temat selekcji materiałów masowych opiera się na idei zmniejszenia ilości materiałów zajmujących powierzchnie w magazynach muzealnych, natomiast z drugiej strony można zastanowić się nad ideą powiększenia dostępnego miejsca.

D.H. Brown podaje definicję idei Archaeology Resource Centres (ARC) – otwartego centrum

documentation, as in the case of Parzniew (Fig. 1). Another method of limiting the amount of archaeological materials obtained during surveys, especially materials which do not by themselves constitute artefacts according to the statutory definition, but carry valuable information on the archaeological site, are samples collected for various analyses or for future comparative research. Again, it should be stressed that the policy of sample collection should be governed by the scientific assumptions of the project. It has been described in detail in the research programme and accepted by the Voivodeship Heritage Protection Officer. The amount of samples, sampling method, processing, analysis, and storage should be based on scientific reasons and take into account the specific nature of the surveyed object.

On the one hand, the discussion on selection of mass finds is based on the idea to decrease the amount of materials occupying space in museum storage, but on the other, increasing the amount of space which is currently available could also be taken into consideration.

D.H. Brown provides a definition of the concept of Archaeology Resource Centres (ARC) – an open centre for research and storage of monuments¹². It is a sort of stratigraphic museum, whose role is not to preserve and maintain large and costly exhibition

1. Miejsce produkcji żelaza kultury przeworskiej. Parzniew k. Pruszkowa, woj. mazowieckie, listopad 2013. Fot. M. Wiśniewski

1. Iron production site of the Przeworsk culture. Parzniew near Pruszków, Masovian Voivodeship, November 2013. Photo by M. Wiśniewski

badania i przechowywania zabytków¹². To swoiste muzeum stratygraficzne, którego rolą nie jest zachowanie i prowadzenie dużej i kosztownej przestrzeni wystawienniczej, lecz przyjmowanie i zarządzanie materiałami archeologicznymi pozyskanymi z danego terenu oraz zapewnienie dostępu do tego materiału w celu prowadzenia badań, nauczania lub wypożyczenia.

Przechowywanie typu *deep storage* jest innym ze sposobów na zapobieżenie nadmiernemu zajmowaniu przestrzeni muzeów przez magazyny. Komercyjne przedsięwzięcia udostępniające stabilną przestrzeń magazynową w konkurencyjnych cenach, takie jak *Cheshire Salt Mine*¹³ udowadniają, że długotrwałe przechowywanie dużej ilości obiektów jest możliwe i ekonomicznie praktyczne. Do chwili obecnej w Polsce tego typu usługi nie zostały jeszcze spopularyzowane, jednak należy pamiętać, że duże muzea już obecnie posiadają zewnętrzne magazyny. Możliwe, że idea *deep storage* wkroczy w najbliższym czasie i do naszego kraju.

Sednem rozważań jest decyzja o nieprzechowywaniu części materiałów archeologicznych pozyskanych w trakcie badań archeologicznych, w tym masowych zabytków archeologicznych. Biorąc pod uwagę obowiązujący stan prawny oraz przytoczone założenia, możliwe jest określenie najważniejszych cech takiej decyzji:

1. Kto podejmuje decyzję o nieprzechowywaniu zabytków? W świetle obecnej ustawy, jeżeli dla danego zabytku nie wydano decyzji przekazującej na własność muzeum, decyzję może wydać jedynie odpowiedni WKZ.

2. Z kim jest lub powinna być konsultowana tego typu decyzja? Z wszystkimi stronami postępowania administracyjnego oraz ciałami doradczymi, takimi jak muzeum przyjmujące zabytki, Narodowy Instytut Dziedzictwa, archeolog prowadzący badania, władze lokalne. Należy wyczerpać wszelkie możliwości zabezpieczenia przyszłości zabytku przed zdecydowaniem o zaprzestaniu dalszych działań, tak by zadość stało się zasadzie o zachowaniu zabytku w interesie społecznym.

3. Na jakich przesłankach opiera się tego typu decyzja? Jej przesłanki są różnorodne. Należą do nich doświadczenie archeologa prowadzącego badania oraz przedstawiciela WKZ zajmującego się sprawą, budżet (!) przeznaczony na konkretne badania, ale

space, but rather to accept and manage archaeological materials obtained in the given area and to ensure access to this material for the purposes of research, teaching or lending.

The so-called deep storage is another method of preventing the situation where storage facilities take up too big a part of museums. Commercial undertakings enabling stable storage space at competitive prices, such as *Cheshire Salt Mine*¹³, prove that long-term storage of a large number of items is possible and economically practical. Such services have yet to become popular in Poland, but it should be kept in mind that large museums already possess external storage facilities. It is possible that the deep storage idea might become known in our country.

At the core of the deliberations is the decision not to store parts of archaeological materials obtained in the course of archaeological research, including mass archaeological finds. Taking into account the current legal environment and the above-mentioned assumptions, it is possible to determine the most important qualities of such a decision:

1. Who decides about non-storage of monuments? In the light of the current legislation, if no decision transferring them to a museum has been issued, such a decision can only be issued by the respective Voivodeship Heritage Protection Officer.

2. Who is or should be consulted on this sort of decision? All of the parties to the administrative proceedings and advisory bodies such as the museum accepting the artefacts, the National Heritage Board of Poland, the archaeologist conducting the survey, local authorities. All possibilities of securing the future fate of the monument should be exhausted before a decision to cease further actions is made, so as to comply with the principle of preserving the monument for the public interest.

3. What grounds are there for such decision? The grounds are diverse. They include the experience of the archaeologist conducting the research and of the representative of the Voivodeship Heritage Protection Officer dealing with the matter, the budget (!) allocated to this specific research, but also the budget allocated to the protection of monuments as a whole, the value of the artefact (both scientific and financial), uniqueness on a national level, the required conservation process and the storage space of local

także budżet przeznaczony na ogólnie pojętą ochronę zabytków, wartość zabytku zarówno w sensie naukowym, jak i finansowym, unikatowość w skali kraju, wymagany proces konserwacji oraz przestrzeń magazynowa lokalnych muzeów. Kryteria są różnorakie i fakt, że nie zostały skodyfikowane przez prawodawcę stwarza duże niebezpieczeństwo uznaniowości, natomiast daleka od komfortowej sytuacja finansowa całego sektora ochrony zabytków sprawia, że niestety kryterium finansowe, które z założenia nie powinno być brane pod uwagę, staje się coraz ważniejsze.

4. Jakimi narzędziami można zweryfikować decyzję o nieprzechowywaniu? Aktualnie jest to niemal niemożliwe z uwagi na brak odpowiednich narzędzi oraz dużą uznaniowość samej decyzji. Stwarza to zagrożenie dla osoby podejmującej decyzję w postaci potencjalnego oskarżenia o nadużycie lub złamanie prawa, które byłoby trudne do zweryfikowania. Należy dodatkowo pamiętać, że zabytek popularny lokalnie w jednej części kraju, może być uznany za unikatowy w innej jego części lub regionie. WKZ nie dysponują bieżącymi, dokładnymi danymi z innych województw ani nawet własnych delegatur. Baza danych o zabytkach znajdujących się już w posiadaniu muzeów (ogólnopolska), sprzężona z systemem GIS i dostępna na przykład za pomocą tabletu, w terenie mogłaby być rzetelnym narzędziem logistycznym w rękach inspektorów urzędów ochrony zabytków, jednak jej stworzenie prawdopodobnie przekracza zamiary budżetowe kraju w tej dziedzinie.

5. Kiedy można wydać (ewentualnie) decyzję o nieprzechowywaniu zabytków pochodzących z badań? Po zakończeniu badań i całościowym opracowaniu pozyskanych materiałów, tak aby podejmujący decyzję WKZ dysponował wszystkimi informacjami na temat zbioru. Jednocześnie taką decyzję należy podjąć przed przekazaniem zabytków na własność jednostce muzealnej, ponieważ w tym momencie WKZ traci podstawę prawną do działań. Zgodnie z art. 35 ust. 3 cytowanej ustawy miejsce przechowywania zabytków archeologicznych odkrytych, przypadkowo znalezionych albo pozyskanych w wyniku badań archeologicznych bądź poszukiwań, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 12, określa wojewódzki konserwator zabytków, przekazując je, w drodze decyzji, w depozyt muzeum lub innej jednostce organizacyjnej, za jej zgodą.

museums. The criteria are diverse and the fact that they have not been codified by the legislature creates a major risk of arbitrariness, while the financial situation of the entire sector of heritage protection, which is far from comfortable, means that the financial criterion, which by definition should not be taken into consideration, is of increasing importance.

4. What tools can be used to verify decision on non-storage? At present, it is virtually impossible due to the lack of adequate tools and great arbitrariness of the decision itself. This creates a risk for the person making the decision of being accused of abuse or violation of the law, which would be difficult to verify. It should also be kept in mind that a monument which is locally common in one part of the country can be deemed unique in another or in another region. The Voivodeship Heritage Protection Officers do not possess accurate, up-to-date data from other voivodeships or even their own regional offices. A (nation-wide) database of monuments already in possession of museums, associated with a GIS and available for instance on tablets, could constitute a reliable logistic tool in the field in the hands of inspectors of heritage protection offices; however, creation thereof probably exceeds the budget plans of Poland in this area.

5. When can (if need be) a decision on non-storage of artefacts originating from research be issued? After research has been finished and the obtained materials processed in a comprehensive manner, so that the Voivodeship Heritage Protection Officer making the decision possesses all the information on the collection. At the same time, such a decision should be made before ownership of the artefacts is transferred to a museum institution because as of that moment the Voivodeship Heritage Protection Officer loses the legal basis for action. In accordance with Article 35(3) of the quoted *Act*, the storage place of archaeological artefacts discovered, found by accident or obtained in the course of archaeological research or searches referred to in Article 36(1)(12) shall be determined by the Voivodeship Heritage Protection Officer, depositing them by way of decision with a museum or another organisational unit, with its consent.

The majority of archaeological research conducted in Poland is carried out in connection with planned investments, meaning surveys for which all documents have been submitted – including the

Większość badań archeologicznych prowadzonych w Polsce to badania prowadzone w związku z zamierzaną inwestycją, czyli takie, dla których złożono wszystkie dokumenty – w tym zgodę stosownego muzeum na przyjęcie zabytków. Regularnie jednak zdarzają się również sytuacje, w których WKZ jest informowany o niszczeniu stanowiska archeologicznego i winien zorganizować na jego terenie ratunkowe badania archeologiczne, lub o przypadkowym odkryciu zabytku archeologicznego, dla którego należy zorganizować miejsce przechowywania. W takich przypadkach urząd państwowy znajduje się *de facto* na łasce lokalnych muzeów, ponieważ sam nie posiada infrastruktury dla przechowywania zabytków oraz budżetu dla takiej działalności. Stwarza to niewłaściwą sytuację, ponieważ lokalne muzea często są stroną lub podwykonawcą strony (posiadają interes prawny lub interes faktyczny wynikający z wykonywanej usługi) w innych postępowaniach prowadzonych przez urzędy ochrony zabytków, przez co istnieje zagrożenie swoistą „wymianą przysług” pomiędzy instytucjami, z natury niewłaściwą. Archeologiczne badania wykopaliskowe zgodnie z definicją ustawową mają za cel między innymi zabezpieczenie zabytku, w związku z czym żadnych tego typu badań nie można rozpoczynać z założeniem, że jakaś część pozyskanych zabytków zostanie niezabezpieczona. Jednocześnie należy rozpatrzyć wszelkie za i przeciw i w programie badań przygotować odpowiednie, proponowane kryteria ewentualnej selekcji tak, aby gdy do niej dojdzie, opierała się na działaniach planowych i racjonalnych, a nie doraźnych i nieprzemysłanych. Jest to swego rodzaju paradoks, który utrudnia gospodarowanie pozyskanymi zabytkami. Ponieważ to do obowiązków WKZ należy przekazanie zabytków do właściwej jednostki muzealnej, autor jest zdania, że ewentualna decyzja o nieprzechowywaniu zabytków powinna mieć miejsce po zakończeniu badań, potwierdzonym protokołem odbioru i po przekazaniu, również protokołarnym, sprawozdania, dokumentacji i opracowania całości badań na ręce WKZ. Zadaniem WKZ jest dopilnowanie, by nie doszło do stworzenia „nowego” stanowiska archeologicznego poprzez nieprzemysłane „wyrzucenie” materiałów.

Wcześniejsza decyzja zezwalająca na prowadzenie badań winna w związku z tym zawierać warunek

permission of a relevant museum to accept the artefacts. It is also a regular occurrence that the Voivodeship Heritage Protection Officer is informed of damage to an archaeological site and should organise rescue excavations in the area, or of an accidental discovery of an archaeological find for which a place of storage needs to be organised. In such cases, the state institution is *de facto* at the mercy of local museums because it does not possess the infrastructure necessary for storage of monuments or the budget for such activity. This creates an inappropriate situation because local museums are often a party or a subcontractor thereof (have a legal or actual interest resulting from the performed service) in other proceedings with heritage protection offices, which is why there exists a risk of an “exchange of favours” of sorts between the institutions, which is inherently wrong. According to the statutory definition, the purpose of archaeological excavations is to secure the monument, among other things, which is why no such research can begin with the assumption that any part of the obtained artefacts will not be secured. At the same time, it is necessary to consider all advantages and disadvantages, and prepare adequate suggested criteria for potential selection in the research programme so that, when the time comes for such a selection, it is based on planned and rational actions, rather than *ad hoc* and reckless actions. This is a certain paradox, which renders management of the obtained monuments more difficult. Since it is a duty of the Voivodeship Heritage Protection Officer to transfer artefacts to the relevant museum entity, the author believes that any decision not to store artefacts should be made after the survey has been concluded, confirmed with an acceptance protocol, and after a report and comprehensive study on the survey are submitted, also according to protocol, to the Voivodeship Heritage Protection Officer. The task of the Voivodeship Heritage Protection Officer is to ensure that no “new” archaeological site is created by reckless “disposal” of materials.

The earlier decision permitting the research should therefore contain the requirement to plan the manner of handling the monument after completing the archaeological survey, and submitting it to the Voivodeship Heritage Protection Officer within 3 months following the completion of the research.

opracowania sposobu postępowania z zabytkiem po zakończeniu badań archeologicznych i przekazania go wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie 3 miesięcy od dnia zakończenia tych badań. Taki dokument byłby bardzo pomocny dla całego procesu i za zasadne należy uznać dodawanie powyższego warunku do wszystkich decyzji zezwalających na badania w przypadkach, gdy badania mogą przynieść większą liczbę zabytków lub zabytki o specjalnych potrzebach związanych z konserwacją. Decyzja (o nieprzechowywaniu) powinna zostać podjęta w konsultacji z przyjmującym zabytki muzeum i z zasady WKZ nie powinien decydować o nieprzechowywaniu zabytków, jeśli przedstawiciel muzeum jest gotów je przyjąć.

Polskie prawodawstwo w swym ogólnym zarysie jest zbieżne z zachodnioeuropejskim, brak jednak rozwiązań szczegółowych. Obecny kształt art. 35 ustawy sprawia, że WKZ w kwestii przechowania zabytków zależy w pełni od lokalnych muzeów i w niewielkim zakresie od instytucji naukowych, które mogą przyjąć zabytki. Choć jest organem kontrolnym, nie posiada odpowiednich narzędzi do egzekucji. Istnienie „instytucji ostatniej szansy” – jednostki, której WKZ mógłby zlecić przyjęcie zabytków z danego terenu w przypadku licznych odmów lub przekazać zabytki odebrane innym podmiotom, mogłoby stanowić część odpowiedzi na problem.

Muzea lub ich poszczególni pracownicy prowadzą badania archeologiczne, w tym także komercyjnie. Miejsce pracy daje im swego rodzaju przewagę nad innymi podmiotami prowadzącymi badania i ta przewaga bywa przez nich wykorzystywana. Muzea, prowadząc badania, mogą same zapewnić o gotowości do przechowania zbiorów. W tym ujęciu pośrednio o przechowaniu zabytku decyduje niestety ten, kto osobiście lub instytucjonalnie jest wykonawcą badań, a nie wartość zabytku.

Ważnym i niepokojącym aspektem współczesnej archeologii jest fakt, że dyskusja odnosi się do materiałów (zabytków), co do których WKZ najczęściej nie ma szansy się wypowiedzieć. Materiały problematyczne w wielu przypadkach po prostu nie są podejmowane w trakcie badań. Prowadzący badania w tym ujęciu często podejmuje decyzje, do których nie jest uprawniony, stawiając instytucję WKZ przed faktem dokonanym.

Such a document would be of great help for the entire process, and the addition of the above-mentioned requirement to all decisions permitting surveys should be deemed justified in cases where research may yield significant amounts of artefacts or artefacts with special conservation needs. The decision (not to store) should be made in consultation with the museum accepting the artefacts and, in principle, the Voivodeship Heritage Protection Officer should not decide not to store artefacts if the representative of the museum is ready to accept them.

The Polish legislation is in general consistent with that of Western Europe, but lacks detailed solutions. The current wording of Article 35 means that in the matter of storage of monuments the Voivodeship Heritage Protection Officer is fully dependent on local museums and partially dependent on scientific institutions which may accept the artefacts. Even though the Officer is a controlling authority, he or she does not have the right enforcement tools. The existence of an “institution of last resort” – an entity which the Voivodeship Heritage Protection Officer could order to accept artefacts from a given area in the event of there being numerous refusals or to whom he or she could transfer artefacts seized from other entities – could be part of a solution to this problem.

Museums or their individual employees conduct archaeological research, also in a commercial manner. The place of work provides them with an advantage of sorts over other entities conducting research and this advantage is sometimes exploited by them. Since museums conduct research, they can assure that they are prepared to store collections. In this perspective, the decision to store the artefact is sadly dependent on the decision of the entity which personally or institutionally performed the research, rather than on the value of the artefact.

An important and alarming aspect of modern archaeology is the fact that the discussion refers to materials (artefacts) in regard to which the Voivodeship Heritage Protection Officer most frequently has no opportunity to provide his or her opinion. In many cases, problematic materials are simply not collected during research. In this perspective, the head of the research frequently makes a decision which he or she is not entitled to make, presenting the Voivodeship Heritage Protection Officer with a *fait accompli*.

Muzea i wojewódzkie urzędy ochrony zabytków borykają się z podobnej skali problemami kadrowymi, lokalowymi i budżetowymi. Obecna dyskusja ma także charakter finansowy, choć ewentualne kryteria selekcji winny opierać się na przesłankach merytorycznych. W wielu przypadkach koszt przechowywania czy konserwacji materiałów masowych jest znikomy. Ich zadokumentowanie i podjęcie kosztuje, w związku z czym nie są podejmowane i dokumentowane, natomiast przechowanie gra tutaj rolę drugorzędną.

Wycena prac archeologicznych jest w Polsce kwestią wolnorynkową. Brak jest przepisu nakazującego przeznaczenie odpowiedniej części kwoty za prowadzenie badań na opracowanie i konserwację zabytków. Wymóg zagwarantowania pokrycia kosztów konserwacji i przechowania zabytków mógłby rozwiązać część problemu, jednak istnieje możliwość, że tego typu przepis stałby w sprzeczności z zasadą, iż właścicielem zabytków jest Skarb Państwa.

Konserwacja pojedynczego unikatowego zabytku (np. wraku łodzi lub fragmentu konstrukcji) może obciążyć muzeum w stopniu równie wielkim, jak tysiące zabytków masowych. Bieżące utrzymanie takiego zabytku także generuje koszty, jednak to dużej skali, unikatowe obiekty przykuwają uwagę zwiedzających, w związku z czym i teraz, i w przyszłości to one są i będą faworyzowane przez muzea.

Część zabytków masowych, które nie mogą zostać przyjęte przez lokalne muzeum, w wielu przypadkach można deponować w miejscu znalezienia lub w bezpośrednim sąsiedztwie, co jest rozwiązaniem naprawczym mniej złym, niż zwyczajna utylizacja wykonana przy użyciu kruszarki budowlanej albo dokonana w piecu lub na kompostowniku.

WKZ nie ma możliwości tworzenia własnych struktur pozwalających na przechowywanie i konserwację zabytków, co wynika z budżetów oraz jasno określonych, ustawowych celów działania, które nie zakładają przechowania zabytków nawet w sytuacjach awaryjnych. W tym ujęciu wracamy do zastrzeżenia, że urzędy są częściowo zakładnikami lokalnych muzeów.

WKZ nie jest z zasady przeciwny selekcji materiału zabytkowego, jednak jej podstawy dla danego projektu należy przedstawić przed rozpoczęciem badań w odpowiednio, rzetelnie skonstruowanym

Museums and Voivodeship Heritage Protection Offices struggle with similar-scale problems connected with staffing, premises and the budget. The current discussion is also of a financial nature, although the ultimate selection criteria should be based on substantive reasons. In many cases, the costs of storage or conservations of mass finds are negligible. Documentation and acceptance thereof cost, which is why they are not accepted and documented, and storage only has a secondary role.

Valuation of archaeological works in Poland is matter of the free market. There is no provision requiring that an adequate part of the amount for conducting research be allocated to processing and conservation of artefacts. The requirement to ensure coverage of all costs of conservation and storage of monuments could solve part of the problem, but there is a possibility that such a provision would be contrary to the rule which states that monuments are owned by the State Treasury.

Conservation of a single unique monument (e.g. a shipwreck or part of a structure) can burden the museum as much as thousands of mass finds. Current maintenance of such an artefact generates costs, yet it is the large-scale, unique items that attract the attention of visitors, which is why at present and in the future they are and will be favoured by museums.

Some mass finds which cannot be accepted by a local museum can often be deposited at the findspot or in its immediate vicinity, which is a corrective solution less wrong than standard utilisation performed with the use of a crushing station, in a furnace or on a composter.

The Voivodeship Heritage Protection Officer has no ability to create his or her own structures enabling storage and conservation of artefacts, which results from the budgets and the clearly defined statutory objectives of operation, which do not involve storage of monuments even in emergency situations. In this perspective, we come back to the reservation that offices are partially held hostage by local museums.

The Voivodeship Heritage Protection Officer is not on principle against selection of artefactual material; however, its basis for a given project should be presented before the survey begins in an adequately, reliably constructed archaeological research programme. Thereafter, artefacts still should not be

programie badań archeologicznych, następnie nadal nie należy własnoręcznie „brakować” zabytków, jednak na podstawie opracowanych wyników skierować wnioski do WKZ, by we współpracy z muzeum odbierającym zabytki dokonał selekcji wskazanych przez badacza zabytków.

Zasady fizycznej utylizacji wyselekcjonowanych negatywnie materiałów zabytkowych w chwili obecnej nie są określone w przepisach prawa. Ten problem sam w sobie zasługuje na oddzielne opracowanie naukowe i prawne. Zgodnie z obecnie obowiązującymi przepisami należy, niestety, uznać, że jest to kolejne zadanie, które spaść powinno na barki pracowników WKZ. □

Mariusz Wiśniewski jest absolwentem Uniwersytetu Warszawskiego. Doświadczenie zawodowe zdobył pracując na ponad trzydziestu stanowiskach archeologicznych w Polsce i Europie. Od 2012 roku pracuje w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie – obecnie jako Starszy Inspektor ds. Ochrony Zabytków Archeologicznych. Specjalizuje się w nowoczesnych technikach prospekcji, eksploracji i dokumentacji zabytków archeologicznych, ze szczególnym naciskiem na techniki fotogrametryczne – tym zagadnieniom poświęcone są jego publikacje.

“made incomplete” single-handedly by the head of the research. Instead, a request should be submitted to the Voivodeship Heritage Protection Officer for selection of the artefacts indicated by the researcher to be performed by the Officer together with the museum accepting the finds.

The principles of physical utilisation of the negatively selected artefactual materials are not defined under current legislation. This issue in itself deserves a separate scientific and legal study. In accordance with the binding provisions, it is sadly necessary to deem that this is yet another task which should have burdened the employees of the Voivodeship Heritage Protection Officer. □

Mariusz Wiśniewski is a graduate of the University of Warsaw. He has gained his professional experience by working at more than thirty archaeological sites across Poland and Europe. Since 2012, he has worked at the Voivodeship Heritage Protection Office in Warsaw – currently as Senior Inspector for the Protection of Archaeological Monuments. He specialises in modern techniques of prospection, exploration and documentation of archaeological monuments, with particular focus on photogrammetric techniques – these matters are discussed in his publications.

Przypisy

- 1 R. Karl, *Every sherd is sacred. Compulsive hoarding in archaeology*, [w:] G. Sayeh, D. Henson, Y.F. Willumsen (red.), *Managing the Archaeological Heritage: Public archaeology in Europe*, Kristiansand 2015, s. 24-37.
- 2 *Planning Policy Guidance 16: Archaeology and Planning* (PPG 16), <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/http://www.communities.gov.uk/publications/planningandbuilding/ppg16>; *Planning Policy Statement 5: Planning and the Historic Environment* (PPS5), <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120919132719/www.communities.gov.uk/archived/publications/planningandbuilding/pps5>; *Management of Research Projects in the Historic Environment*, PPN 3: *Archaeological Excavation* (MoRPHE PPN3), http://archaeologydataservice.ac.uk/archiveDS/archiveDownload?t=arch-381-1/dissemination/pdf/2012/1001589_Archaeological-archives-and-museums-2012.pdf; D.H. Brown, *Archaeological Archives; A Guide to Best Practice in Creation, Compilation, Transfer and Curation*, 2007, http://www.archaeologyuk.org/archives/aaf_archaeological_archives_2011.pdf; D.H. Brown, *Developing an Archaeological Resource Centre. Guidance for Sustainable Storage and Access to Museum Collections*. Londyn 2008, http://www.archaeologyuk.org/archives/aaf_arc_guidance_2010.pdf; D.H. Brown, *Selecting Archaeological Archives in England*, 2015, <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/arch-inf/article/download/26188/19903>; D. Dungworth, S. Paynter,

---

Endnotes

- 1 R. Karl, *Every sherd is sacred. Compulsive hoarding in archaeology*, [in:] G. Sayeh, D. Henson, Y.F. Willumsen (eds.), *Managing the Archaeological Heritage: Public archaeology in Europe*, Kristiansand 2015, pp. 24-37.
- 2 *Planning Policy Guidance 16: Archaeology and Planning* (PPG 16), <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/http://www.communities.gov.uk/publications/planningandbuilding/ppg16>; *Planning Policy Statement 5: Planning and the Historic Environment* (PPS5), <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120919132719/www.communities.gov.uk/archived/publications/planningandbuilding/pps5>; *Management of Research Projects in the Historic Environment*, PPN 3: *Archaeological Excavation* (MoRPHE PPN3), http://archaeologydataservice.ac.uk/archiveDS/archiveDownload?t=arch-381-1/dissemination/pdf/2012/1001589_Archaeological-archives-and-museums-2012.pdf; D.H. Brown, *Archaeological Archives; A Guide to Best Practice in Creation, Compilation, Transfer and Curation*, 2007, http://www.archaeologyuk.org/archives/aaf_archaeological_archives_2011.pdf; D.H. Brown, *Developing an Archaeological Resource Centre. Guidance for Sustainable Storage and Access to Museum Collections*. London 2008, http://www.archaeologyuk.org/archives/aaf_arc_guidance_2010.pdf; D.H. Brown, *Selecting Archaeological Archives in England*, 2015, <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/arch-inf/article/download/26188/19903>; D. Dungworth, S. Paynter,

Guidelines for the investigation of 17th- to 19th-century industries 2006, <https://content.historicengland.org.uk/images-books/publications/science-for-historic-industries/science-historic-industries.pdf>; R. Edwards, *Archaeological Archives and Museums*, Londyn 2013, http://archaeologydataservice.ac.uk/archiveDS/archiveDownload?t=arch-381-1/dissemination/pdf/2012/1001589_Archaeological-archives-and-museums-2012.pdf; *Standard and guidance for the collection, documentation, conservation and research of archaeological materials. The Chartered Institute for Archaeologists is incorporated by Royal Charter (CIfA Standard 2014)*, http://archaeologydataservice.ac.uk/archiveDS/archiveDownload?t=arch-381-1/dissemination/pdf/2012/1001589_Archaeological-archives-and-museums-2012.pdf.

3 CIfA Standard 2014 3.10.5

4 Tamże 3.3.3

5 Tamże 3.3.4

6 Tamże 3.3.6

7 Tamże 3.3.9

8 D. Dungworth, S. Paynter, *Guidelines for the investigation...* jw.

9 A.N. Sugar, J.L. Mass, (red.), *Handheld XRF for Art and Archaeology*, Leuven 2012.

10 D. Dungworth, S. Paynter, *Guidelines for the investigation...* jw.

11 CIfA Standard 2014 3.7.4

12 D.H. Brown, *Developing an Archaeological Resource Centre. Guidance for Sustainable Storage and Access to Museum Collections*, Londyn 2008.

13 www.deepstore.com

Guidelines for the investigation of 17th- to 19th-century industries 2006, <https://content.historicengland.org.uk/images-books/publications/science-for-historic-industries/science-historic-industries.pdf>; R. Edwards, *Archaeological Archives and Museums*, London 2013, http://archaeologydataservice.ac.uk/archiveDS/archiveDownload?t=arch-381-1/dissemination/pdf/2012/1001589_Archaeological-archives-and-museums-2012.pdf; *Standard and guidance for the collection, documentation, conservation and research of archaeological materials. The Chartered Institute for Archaeologists is incorporated by Royal Charter (CIfA Standard 2014)*, http://archaeologydataservice.ac.uk/archiveDS/archiveDownload?t=arch-381-1/dissemination/pdf/2012/1001589_Archaeological-archives-and-museums-2012.pdf.

3 CIfA Standard 2014 3.10.5

4 Ibid. 3.3.3

5 Ibid. 3.3.4

6 Ibid. 3.3.6

7 Ibid. 3.3.9

8 D. Dungworth, S. Paynter, *Guidelines for the investigation...* op. cit.

9 A.N. Sugar, J.L. Mass, (eds.), *Handheld XRF for Art and Archaeology*, Leuven 2012.

10 D. Dungworth, S. Paynter, *Guidelines for the investigation...* op. cit.

11 CIfA Standard 2014 3.7.4

12 D.H. Brown, *Developing an Archaeological Resource Centre. Guidance for Sustainable Storage and Access to Museum Collections*, London 2008.

13 www.deepstore.com

Bibliografia / Bibliography

Brown D.H., *Archaeological Archives: A guide to best practice in creation, compilation, transfer and curation*, 2007, http://www.archaeologyuk.org/archives/aaf_archaeological_archives_2011.pdf

Brown D.H., *Developing an Archaeological Resource Centre. Guidance for Sustainable Storage and Access to Museum Collections*, Londyn 2008, http://www.archaeologyuk.org/archives/aaf_arc_guidance_2010.pdf

Brown D.H., *Selecting Archaeological Archives in England*, 2015, <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/arch-inf/article/download/26188/19903>

Dungworth D., Paynter S., *Guidelines for the investigation of 17th- to 19th-century industries*, 2006, <https://content.historicengland.org.uk/images-books/publications/science-for-historic-industries/science-historic-industries.pdf>

Edwards R., *Archaeological Archives and Museums*. Londyn 2013, http://archaeologydataservice.ac.uk/archiveDS/archiveDownload?t=arch-381-1/dissemination/pdf/2012/1001589_Archaeological-archives-and-museums-2012.pdf

Karl R., *Every sherd is sacred. Compulsive hoarding in archaeology*, [w:] Sayeh G., Henson D., Willumsen Y.F. (red.), *Managing the*

Archaeological Heritage: Public archaeology in Europe, Kristiansand 2015, s. 24-37.

Standard and guidance for the collection, documentation, conservation and research of archaeological materials. The Chartered Institute for Archaeologists is incorporated by Royal Charter (CIfA Standard 2014), 2014, http://archaeologydataservice.ac.uk/archiveDS/archiveDownload?t=arch-381-1/dissemination/pdf/2012/1001589_Archaeological-archives-and-museums-2012.pdf

Management of Research Projects in the Historic Environment, PPN 3: Archaeological Excavation (MoRPHE PPN3), http://archaeologydataservice.ac.uk/archiveDS/archiveDownload?t=arch-381-1/dissemination/pdf/2012/1001589_Archaeological-archives-and-museums-2012.pdf

Planning Policy Guidance 16: Archaeology and Planning (PPG 16), <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.communities.gov.uk/publications/planningandbuilding/ppg16>

Planning Policy Statement 5: Planning and the Historic Environment (PPS5), <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120919132719/www.communities.gov.uk/archived/publications/planningandbuilding/pps5>

Sugar A.N., Mass J.L. (red.), *Handheld XRF for Art and Archaeology*